

# Periklesen hitzaldia

PATXI ALTUNA

(Azpeitia, 1927)

Jesusen Lagundikoa, Deustuko Unibertsitatean eta Donostiako EUTGn euskal filologiako irakaslea izan da. Euskaltzain osoa, euskararen alorrean hainbat lan egin ditu, besteak beste euskara ikasteko *Euskera ire laguna!* metodoa (1967) eta *Euskal Aditza* (1973). *Egan*, *Euskera*, *Zeruko Argia*, eta dibulgazioko beste zenbait aldizkaritan idatzi du, baina baita hizkuntzalari-tzari eskainitako beste aldizkari batzuetan ere, eta hain zuzen horietan argitaratu dituen artikuluetan egin izan du itzultzaile lanik handiena. Antologia honetarako lan horietako bat aukeratu digu egileak berak: Periklesen hitzaldi bat, Peloponesoko gerrako hilen alde egina, Tuzididesek dakarrenez.

## Periklesen hitzaldia

XXXV. « Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἐνθάδε ἤδη εἰρηκότων ἐπαινοῦσι τὸν προσθέντα τῷ νόμῳ τὸν λόγον τόνδε, ὡς καλὸν ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων θαπτομένοις ἀγορεύεσθαι αὐτόν. Ἐμοὶ δ' ἄρκουν ἂν ἐδόκει εἶναι ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργῳ γενομένων ἔργῳ καὶ δηλοῦσθαι τὰς τιμὰς, οἷα καὶ νῦν περὶ τὸν τάφον τόνδε δημοσίᾳ παρασκευασθέντα ὁρᾶτε, καὶ μὴ ἐν ἐνὶ ἀνδρὶ πολλῶν ἀρετᾶς κινδυνεύεσθαι εὐ τε καὶ χεῖρον εἰπόντι πιστευθῆναι. 2 Χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιούται. Ὁ τε γὰρ ξυνειδῶς καὶ εὖνους ἀκροατῆς τάχ' ἂν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεται τε καὶ ἐπίσταται νομίσειε δηλοῦσθαι, ὃ τε ἄπειρος ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἀκούει. Μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἐτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἰκανὸς εἶναι δρᾶσαι τι ὧν ἤκουσεν· τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. 3 Ἐπειδὴ δὲ τοῖς πάλαι οὕτως ἐδοκιμάσθη ταῦτα καλῶς ἔχειν, χρὴ καὶ ἐμὲ ἐπόμενον τῷ νόμῳ πειρᾶσθαι ὑμῶν τῆς ἐκάστου βουλήσεώς τε καὶ δόξης τυχεῖν ὡς ἐπὶ πλείστον.

XXXVI. « Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι. Τὴν γὰρ χώραν οἱ αὐτοὶ

## Periklesen hitzaldia

(Hilen alde egina, Tuzididesez dakarrenez, II. Liburua, XXXV-XLVI)

PATXI ALTUNA

XXXV. Ni baino lehen mintzatu diren gehienek goresi dute, legeak zioenaz gain mintzaldia ere egiteko ohitura ezarri zuena, gerran hil eta ehortzien alde hitz egitea eder zelakoan. Nik aski iritziko niokeen, aldiz, gizon prestuen egiteez gertatu direnei ohoreak ere egiteez emateari —orain bertan hilobi honen inguruan herriak paraturik dakusagun honen antzekoak—, eta ez ongi nahiz gaizki mintzatu den gizon bat dela bide, askoren merezimenduen sinestea arriskuan ezartzeari. Gaitz baita taxuz mintzatzea, egiaren sinestea bera ere bermatzen zaila denean. Zeren gauzen berri ongi dakien eta gogo oneko den entzuleak, uste izango baitu entzun nahi duenaren eta dakienaren ondoan hizlaria motz gelditu dela; ezjakinak, aldiz, berak berez ahal duena baino gehiago entzun badeza, den baino areago esan dela bekaizkeriaz pentsatuko. Zeren inork bere burua entzuten duena egiteko gaitzat daukan heinean jasan ohi baititu bestez egiten diren goresmenak; hortik gorakoak, aldiz, bekaizkeriaz ez sinetsi ohi. Nolanahi ere antzinakoei mintzaldi hau egitea ongi iruditu zitzaenez gero, nik ere ohiturari jarraikiz zuetarik bakoitzaren nahiari eta usteari erantzuten ahalegindu behar dut.

XXXVI. Asabengandik abiatuko naiz lehenik, zuzen baita eta berebat bidezko horrelako batean haiei oroitzapenezko ohore egitea; haiek baitziguten, berak lur honetan beti bizi izanik, gero guri, gaurdaino izan

αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῇ τῶν ἐπιγιγνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἀρετὴν παρέδωσαν. 2 Καὶ ἐκεῖνοί τε ἄξιοι ἐπαίνου καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ πατέρες ἡμῶν· κτησάμενοι γὰρ πρὸς οἷς ἐδέξαντο ὄσπην ἔχομεν ἀρχὴν οὐκ ἀπόνως ἡμῖν τοῖς νῦν προσκατέλιπον. 3 Τὰ δὲ πλείω αὐτῆς αὐτοὶ ἡμεῖς οἶδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες μάλιστα ἐν τῇ καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἐπηυξήσαμεν, καὶ τὴν πόλιν τοῖς πᾶσι παρεσκευάσαμεν καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην αὐταρκεστάτην. 4 Ὡν ἐγὼ τὰ μὲν κατὰ πολέμους ἔργα, οἷς ἕκαστα ἐκτήθη, ἢ εἴ τι αὐτοὶ ἢ οἱ πατέρες ἡμῶν βάρβαρον ἢ Ἑλληνα πόλεμον ἐπιόντα προθύμως ἡμυνάμεθα, μακρηγορεῖν ἐν εἰδόσιν οὐ βουλόμενος, ἐάσω· ἀπὸ δὲ οἷας τε ἐπιτηδεύσεως ἤλθομεν ἐπ' αὐτὰ καὶ μεθ' οἷας πολιτείας καὶ τρόπων ἐξ οἷων μεγάλα ἐγένετο, ταῦτα δηλώσας πρῶτον εἰμι καὶ ἐπὶ τὸν τῶνδε ἔπαινον, νομίζων ἐπὶ τε τῷ παρόντι οὐκ ἂν ἀπρεπῆ λεχθῆναι αὐτὰ καὶ τὸν πάντα ὄμιλον καὶ ἀστῶν καὶ ξένων ξύμφορον εἶναι ἐπακοῦσαι αὐτῶν.

XXXVII. « Χρῶμεθα γὰρ πολιτεία οὐ ζηλούση τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἑτέρους. Καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἄλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται, μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἐν τῷ εὐδοκίμῳ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεον ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ' αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων δὲ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανεία κεκώλυται. 2 Ἐλευθέρως δὲ τὰ τε πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύομεν καὶ ἐς τὴν πρὸς ἀλλήλους τῶν καθ' ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων ὑποψίαν, οὐ δι' ὀργῆς τὸν

direnen eskutik, lur hau libro eman bere adoreari esker. Goresgarri dira ere, areago gainera, gure gurasoak, jabetu zirenaz gain guk gaur dugun aginterri osoa bereganatu eta oraingooi nekearen nekez utzi baitzigu-  
 guten. Gainerakoa geurok, oraino bizi garenok eta batik bat adinez heldu samar garenok, handitu dugu eta geure hiria gerrarako nahiz bakerako behar dituen guztiez hornitu. Guztiotatik ez ditut nik hemen gerrateko lanak aipatuko, ez bainatzaizue luzaz mintzatu nahi, ongi dakizuenez gero nola eskuratu genituen guzti haiek, bai geurok bai gurasoek eginahalean aienatzen genuelarik edozein gerraren eraso, grezitarrena nahiz arrotzena; bai, ordea, agertuko lehenik nolako jokabidez heldu ginen horretara, nolako aginpide eta izaerari esker egin zen handi; eta ekingo gero gizon hauen goresmenari. Zeren ez baitut uste desegoki denik honako aldi honetan gauzok adieraztea eta jendetza osoak, hiritarrek nahi arrotzek, horrelakoak entzutea.

XXXVII. Gure aginpidea ez zaio inoren legeri zordun, aitzitik geurok gara zenbaiten eredu, gu inoren antzeko baino areago. Izenari dago-kionez demokrazia deritza, gutxi batzuen baitan ez, baizik gehienenean dagoelako. Legeen aurrean guztiak bere arteko auzietan berdin dira; handitasunaren aldetik, ostera, inor ezertan nabarmen bada, ohorea ez datorkio maila bateko izatetik, merezimendutik baino; ez eta txiro izanak ez dio inori eragozpenik ipintzen bere mailaren txikitasunagatik, baldin hiriari zerbait on egiteko gai bada bederen. Askatasunez garbitzen ditugu guztiokiko auziak eta elkarrekiko begiramenez egunoroko gorabeherak; ez begitan hartzen dugu bere gogara ari den hurkoa, ez

πέλας, εἰ καθ' ἡδονὴν τι δρᾶ, ἔχοντες, οὐδὲ ἀζημίους μὲν, λυπηρὰς δὲ τῇ ὄψει ἀχθηδόνας προστιθέμενοι. 3 Ἄνεπαχθῶς δὲ τὰ ἴδια προσομιλοῦντες τὰ δημόσια διὰ δέος μάλιστα οὐ παρανομοῦμεν, τῶν τε αἰεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντων ἀκροάσει καὶ τῶν νόμων, καὶ μάλιστα αὐτῶν ὅσοι τε ἐπ' ὠφελίᾳ τῶν ἀδικουμένων κείνται καὶ ὅσοι ἄγραφοι ὄντες αἰσχύνην ὁμολογουμένην φέρουσιν.

XXXVIII. Καὶ μὴν καὶ τῶν πόνων πλείστας ἀναπαύλας τῇ γνώμῃ ἐπορισάμεθα, ἀγῶσι μὲν γε καὶ θυσίαις διετησίοις νομίζοντες, ἰδίαις δὲ κατασκευαῖς εὐπρεπέσιν, ὧν καθ' ἡμέραν ἢ τέρψις τὸ λυπηρὸν ἐκπλήσσει. 2 Ἐπεσέρχεται δὲ διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα, καὶ ξυμβαίνει ἡμῖν μηδὲν οἰκειότερα τῇ ἀπολαύσει τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ γιγνόμενα καρποῦσθαι ἢ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

XXXIX. Διαφέρομεν δὲ καὶ ταῖς τῶν πολεμικῶν μελέταις τῶν ἐναντίων τοῖσδε. Τὴν τε γὰρ πόλιν κοινὴν παρέχομεν καὶ οὐκ ἔστιν ὅτε ξηνηλασίαις ἀπείργομέν τινα ἢ μαθήματος ἢ θεάματος, ὃ μὴ κρυφθὲν ἂν τις τῶν πολεμίων ἰδὼν ὠφεληθείη, πιστεύοντες οὐ ταῖς παρασκευαῖς τὸ πλεόν καὶ ἀπάταις ἢ τῷ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐς τὰ ἔργα εὐψύχῳ· καὶ ἐν ταῖς παιδείαις οἱ μὲν ἐπιτόνω ἀσκήσει εὐθύς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται, ἡμεῖς δὲ ἀνειμένως διαιτώμενοι οὐδὲν ἡσσον ἐπὶ τοὺς ἰσοπαλεῖς κινδύνους χωροῦμεν. 2 Τεκμήριον δὲ οὔτε γὰρ Λακεδαιμόνιοι καθ' ἑαυτοὺς, μεθ' ἀπάντων δὲ ἐς τὴν γῆν ἡμῶν στρατεύουσι, τὴν τε τῶν πέλας αὐτοὶ ἐπελθόντες οὐ χαλεπῶς ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ τοὺς περὶ τῶν οἰκείων ἀμυνομένους μαχόμενοι τὰ πλείω κρατοῦμεν· 3 ἀθρόα τε τῇ δυνάμει ἡμῶν οὐδεὶς πω πολέμιος

eta, galgarri ez den bitartean, mingarri den nekerik ematen bekozko ilunez. Nork bere arazoak aise zuzentzen dituelarik, herriko legeak ere ez ditugu urratzen; gehienbat beldurragatik, bai, baina baita aldian-aldian ditugun agintariei eta legeei diegun begiramenagatik ere, batez ere bi-degabeak joak babesteko emanei eta, idatziak ez izan arren, ezin ukatuzko lotsaizuna berekin dakartenei.

XXXVIII. Horrez gain geure gogoa nekeen gozabide frankoz inguratu dugu, urtean zehar jolasak eta jai egunak ditugularik eta nork bere etxe eroso ere bai, horien egunoroko gozamenez kezkek haizatzeko; eta hiri handia delarik gurea, lur guztietako ondasun guztiak heltzen dira hona eta hala bertako ongiak bezain gozagarri gertatzen zaizkigu inongo lurretikakoak.

XXXIX. Gerrateko saioetan ere geure arerioak ez bezalako gara. Gure hiria edozeinek zabalik dauka eta ez diogu inoiz inori, arrotzak jaurtikirik, ikastera nahiz ikustera etortzea galarazten, non gauza ezkutukoren bat ikusi eta geure etsairen bati lagun diezaion; prestakuntzan eta amarrukerietan baino gehiago fida baikara geuron adore eta borroka nahian. Eta beste zenbait ia umetatik zailtzen badira ere saio gogorrez kementsu gertatzeko, guk, aldiz, eroso bizirik ere, ez diegu antzeko arriskuei haiek baino koldarkiago oldartzen. Hona proba: Lake-demoniarrek berek ez diote gure lurrari berek bakarrik erasotzen, beste guztiekin elkar harturik baino; gu, aldiz, inoren lurra jaukitzean eta atzerrian bere etxeak defenditu nahi dituztenen aurka gudukatzean, ia beti irabazle atera ohi gara aisa; hori gainera, inor ez delarik oraino gure indar guztien aurka gudukatu, zeren batetik itsasoa zaindu eta

ἐνέτυχε διὰ τὴν τοῦ ναυτικοῦ τε ἅμα ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἐν τῇ γῆ ἐπὶ πολλὰ ἡμῶν αὐτῶν ἐπίπεμψιν ἦν δέ που μορίῳ τινὶ προσμειξῶσι, κρατήσαντές τέ τινας ἡμῶν πάντας αὐχοῦσιν ἀπεῶσθαι καὶ νικηθέντες ὑφ' ἀπάντων ἡσσησθαι. 4 Καίτοι εἰ ῥαθυμία μᾶλλον ἢ πόνων μελέτη καὶ μὴ μετὰ νόμων τὸ πλεόν ἢ τρόπων ἀνδρείας ἐθέλομεν κινδυνεύειν, περιγίγνεται ἡμῖν τοῖς τε μέλλουσιν ἀλγεινοῖς μὴ προκαμνεῖν, καὶ ἐς αὐτὰ ἐλθοῦσι μὴ ἀτολμοτέρους τῶν αἰεὶ μοχθούντων φαίνεσθαι, — καὶ ἔν τε τούτοις τὴν πόλιν ἀξίαν εἶναι θαυμάζεσθαι καὶ ἔτι ἐν ἄλλοις.

XL. Φιλοκαλοῦμέν τε γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας· πλούτῳ τε ἔργου μᾶλλον καιρῶ ἢ λόγου κόμπῳ χρώμεθα, καὶ τὸ πένεσθαι οὐχ ὁμολογεῖν τινὶ αἰσχρόν, ἀλλὰ μὴ διαφεύγειν ἔργῳ αἴσχιον. 2 Ἐνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια καὶ ἐτέροις <ἕτερα> πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γνῶναι· μόνοι γὰρ τόν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ αὐτοὶ ἦτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἡγούμενοι, ἀλλὰ μὴ προδιδαχθῆναι μᾶλλον λόγῳ πρότερον ἢ ἐπὶ αἰ δεῖ ἔργῳ ἐλθεῖν. 3 Διαφερόντως γὰρ δὴ καὶ τόδε ἔχομεν ὥστε τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα καὶ περὶ ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὁ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει. Κράτιστοι δ' ἂν ψυχὴν δικαίως κριθεῖεν οἱ τὰ τε δεινὰ καὶ ἡδέα σαφέστατα γιγνώσκοντες καὶ διὰ ταῦτα μὴ ἀποτρεπόμενοι ἐκ τῶν κινδύνων.



bestetik lehorrean geure indarrak leku askotan sakabanatu behar izaten baititugu; baina baldin guretako talde bati erasotzean, banaka batzuk garaitzen badituzte, guztiok azpiratu gaituztela diote; galtzen badute, aldiz, denon artean menderatu ditugula. Halaz ere, baldin nahi baditugu ez nekearen nekez, baizik bizimodu erosoz, ez legeen indarrez, baizik geure izateko moduz jasan arriskuak, alde on bat dugu: ez dugula aurretik sufritzen noizbaiteko ezbeharrengatik eta, horiek gaineratzean, ez garela beti nekepean daudenak baino kokilago agertzen. Horra zergatik den gure hiria miragarri; baina bada besterik ere.

XL. Ederzale gara, bai, baina nabarmenkeria gabe; jakinzale, bai, baina emekeria gabe. Ez ondasunak ditugu aho handi agertzeko, baizik haietaz behar den garaian baliatzeko, ez gabezia lotsaizun zaio gabea dela aitor dezanari, baizik hartatik ahaleginean atera ez dadinari. Edo-nork du bere etxeko arazoez eta berebat herrikoez arduratzeko eskua, eta zein bere egitekoetan ari delarik ere, badakike herriko auzien berri behar hainbat. Zeren horietaz deus ere arduratzen ez denari, guk bakarrik irizten diogu gizon ezdeusa, ez lasaia. Auziak geurok ikertzen edota arrazoitzen ditugu behar bezala, ez baitugu uste mintzatzea egitearen kalterako denik; aitzitik, egin behar dena egin aurretik ez aztertzea daukagu kaltegarritzat. Hona zertan garen ere gainerakoak ez bezalakoak: geurok hartzen ditugu batera erabakirik ausartenak eta ateratzen egin behar direnen kontuak, besteei ezjakinak ausardia ematen dielarik eta kontuen ateratzeak zalantza. Hainbestez norknahi joko lituzke bidez bihotzik handieneko gizontzat, ahalik zuzenen jakinik ere

4 Καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν ἐνηντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πᾶσχοιτες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. Βεβαιότερος δὲ ὁ δράσας τὴν χάριν ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σῶζειν· ὁ δὲ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων. 5 Καὶ μόνοι οὐ τοῦ ξυμφέροντος μᾶλλον λογισμῷ ἢ τῆς ἐλευθερίας τῷ πιστῷ ἀδεῶς τινα ὠφελοῦμεν.

XLI. Ξυνελόν τε λέγω τὴν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδείουσιν εἶναι καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἄν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλείστ' ἄν εἶδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστ' ἄν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὐταρκες παρέχεσθαι.

2 Καὶ ὡς οὐ λόγων ἐν τῷ παρόντι κόμπος τάδε μᾶλλον ἢ ἔργων ἐστὶν ἀλήθεια, αὐτὴ ἢ δύναμις τῆς πόλεως, ἦν ἀπὸ τῶνδε τῶν τρόπων ἐκτησάμεθα, σημαίνει. 3 Μόνη γὰρ τῶν νῦν ἀκοῆς κρείσσω ἐς πείραν ἔρχεται, καὶ μόνη οὔτε τῷ πολεμῷ ἐπελθόντι ἀγανάκτησιν ἔχει ὑφ' οἷων κακοπαθεῖ, οὔτε τῷ ὑπηκόῳ κατάμεμψιν ὡς οὐχ ὑπ' ἀξίων ἄρχεται. 4 Μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐ δὴ τοι ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα, καὶ οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὀμήρου ἐπαιέτου οὔτε ὅστις ἔπεισι μὲν τὸ αὐτίκα τέρψει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἢ ἀλήθεια βλάψει, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρα τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι, πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν αἶδια ξυγκατοικίσαντες.

5 Περί τοιαύτης οὖν πόλεως οἶδε τε γενναίως δικαιούμενους μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν μαχόμενοι ἐτελεύτησαν, καὶ τῶν λειπομένων πάντα τινὰ εἰκὸς ἐθέλειν ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν.

lan gaitzak eta errazak bereizten, arriskuei bizkarra ematen ez lieketenak. Eskuzabal izaten ere gehienak ez bezalakoak gara, guk ez baitutugu adiskideak ontarteak hartuz irabazi, baizik eginez. Eta ongilea adiskide seguragoa da, noski, honek hartzailea lotua uzten baitu mesedez egin dionarekiko onginahiez; ordainetan ematen duena, aldiz, menderagoa, honek bai baitaki mesede eginez zorra kitatuko duela, ez onginahia eskuratuko. Gu gara, bada, edozeini eskuarki laguntzen diogun bakarrak libertatearen fidantziaz, ez konbenientzien begiramenez.

XLI. Diodan labur beharrez hiri osoa dela Greziaren eskola, eta nork bere mailan baduela gure artean esku, ene ustez, nortasun osoa erdietsi eta lilura atseginez bere burua janzteko. Eta hau guztia ez dela behin-behingo aho-berokeria, baizik egia hutsa digu erakusten hiriaren indarrak berak, geure izaera honi esker geureganatu dugunak. Zeren orain direnetatik gure hiria baita bakarra izena baino izana handiagoa duelarik borrokara joan ohi dena; gurea bakarra ere, jauki duen arerioarengan, jasan ahalak jasan, ez herrarik pizten duena, ez eta marmarrik sortzen, menderatu ondoren agintari arloteak ezartzeagatik. Eta gure ahalmenaren lekukoak eta zantzuak nabarmenak direnez gero, miretsiko gaituzte oreinagoek ez ezen gerokoek. Guk ez dugu gu goratzeko Homerorik behar ez besterik, haien kantuek bat-batean atsegina ematen baitute, baina gero egiak eginen kontakizuna gezurtatzen. Guk, aldiz, itsaso eta lur guztiak geure kementaren bortxaz ireki ditugu eta non-nahi utzi geure ondokoen eta garaiten oroitarriak.

XLII. « Δι' ὃ δὴ καὶ ἐμήκυνα τὰ περὶ τῆς πόλεως, διδασκαλίαν τε ποιούμενος μὴ περὶ ἴσου ἡμῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα καὶ οἷς τῶνδε μηδὲν ὑπάρχει ὁμοίως, καὶ τὴν εὐλογίαν ἅμα ἐφ' οἷς νῦν λέγω φανεράν σημείοις καθιστάς. 2 Καὶ εἴρηται αὐτῆς τὰ μέγιστα· ἃ γὰρ τὴν πόλιν ὕμνησα, αἱ τῶνδε καὶ τῶν τοιῶνδε ἀρεταὶ ἐκόσμησαν, καὶ οὐκ ἂν πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων ἰσόρροπος ὥσπερ τῶνδε ὁ λόγος τῶν ἔργων φανείη. Δοκεῖ δέ μοι δηλοῦν ἀνδρὸς ἀρετὴν πρώτη τε μηνύουσα καὶ τελευταία βεβαιούσα ἢ νῦν τῶνδε καταστροφή. 3 Καὶ γὰρ τοῖς τᾶλλα χεῖροσι δίκαιον τὴν ἐς τοὺς πολέμους ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀνδραγαθίαν προτίθεσθαι· ἀγαθῶ γὰρ κακὸν ἀφανίσαντες κοινῶς μᾶλλον ὠφέλησαν ἢ ἐκ τῶν ἰδίων ἔβλαψαν. 4 Τῶνδε δὲ οὔτε πλούτου τις τὴν ἔτι ἀπόλαυσιν προτιμήσας ἐμαλακίσθη οὔτε πενίας ἐλπίδι, ὡς κἂν ἔτι διαφυγῶν αὐτὴν πλουτήσκειν, ἀναβολὴν τοῦ δεινοῦ ἐποιήσατο· τὴν δὲ τῶν ἐναντίων τιμωρίαν ποθεινοτέραν αὐτῶν λαβόντες καὶ κινδύνων ἅμα τόνδε κάλλιστον νομίσαντες ἐβουλήθησαν μετ' αὐτοῦ τοὺς μὲν τιμωρεῖσθαι, τῶν δὲ ἐφίεσθαι, ἐλπίδι μὲν τὸ ἀφανὲς τοῦ κατορθῶσαι ἐπιτρέψαντες, ἔργῳ δὲ περὶ τοῦ ἤδη ὀρωμένου σφίσι αὐτοῖς ἀξιοῦντες πεποιθῆναι· καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμύνεσθαι καὶ παθεῖν μᾶλλον ἠγησάμενοι ἢ τὸ ἐνδόντες σῶζεσθαι, τὸ μὲν αἰσχροὺς τοῦ λόγου ἔφυγον, τὸ δ' ἔργον τῷ σώματι ὑπέμειναν, καὶ δι' ἐλαχίστου καιροῦ τύχης ἅμα ἀκμῇ τῆς δόξης μᾶλλον ἢ τοῦ δέους ἀπηλλάγησαν.

XLIII. « Καὶ οἶδε μὲν προσηκόντως τῇ πόλει τοιοῖδε ἐγένοντο· τοὺς δὲ λοιποὺς χρὴ ἀσφαλεστέραν μὲν εὔχεσθαι, ἀτολμοτέραν δὲ μηδὲν ἀξιοῦν τὴν ἐς τοὺς πολεμίους

XLII. Horrelakoa da gure hiria. Honen alde gizonki borrokatuz hil dira hauek, ez nahirik inork hura ken ziezaien; eta bidezko da bizi garenotarik bakoitzak ere honen alde nahi izan dezan borrokatu. Hona zergatik mintzatu natzaizuen hiriko gauzez luzaki, erakustearren batetik gudukatzea ez dela gauza bera guretzat eta honelako hiririk ez dutenentzat eta bestetik agerian ipintzearren aldi berean orain gores-ten ari naizen hauen goresmenaren zantzu nabariak. Horrenbestez ia dena esana dut: zeren kantatu dudan hiriaren ederra hauen merezimen- duei eta haien irudikoenei zor baitzaie eta greziar gutxirengan ageri baitzaizkigu esanak eta eginak elkarren kideko, hauengan bezanbat. Gizon prestu izatea zer den ere hauen azken honek erakusten digu, ene ustez, nahiz orain lehen aldiz ageri, nahiz gaurkoa azken proba izan. Zeren bidezkoa da aberriaren alde gerratean izan duten gizata- suna kontuan hartzea batik bat bestetan exkax izanei, zeren inork bere bizian egin kaltea baino mesede handiagoa egin baitiote orain herri osoari, gaizkia ongiuz estalirik. Ez ondasunak aurrera ere gozatu na- hiak inor hauetarik kokildu zuen, ez ere gabeziatik jaregin eta inoiz aberastu usteak arriskutik atzeratu; aitzitik, etsaiak zigortzea beste ho- riek baino desiragarriagotzat edukirik eta erabat hori bera arriskurik ederrentzat harturik, batetik nahi izan zuten etsaiak zigortu eta beste- tik arrisku hura aienatuz ongiak desiratu; duda-mudazko egoera zuden- duko zitzaiaela ustez, bai, baina jokatzeko garaian bertatik bertarako gorabeherak konpontzeko berengan fidatu behar zutela pentsaturik. Eta hala, hobe iritzi zioten gogor egiteari eta hiltzeari ezen ez amore ema- nez bizirik irteteari; hartara marmar lotsagarriei itzuri zitzaizkien, bere gorputzaz egitekoa jasan zuten eta erabakiaren puntu laburrean hil ziren famaren erpina, ez beldurrarena jotzen zutelarik.

XLIII. Handiak zinez hauek, hiriaren seme prestuok! Bada gaine- rakoek ere halatsu izan behar etsaiekiko, gogor, bortitz, eta ez inola

διάνοιαν ἔχειν, σκοποῦντας μὴ λόγῳ μόνῳ τὴν ὠφελίαν, ἦν ἂν τις πρὸς οὐδὲν χεῖρον αὐτοὺς ὑμᾶς εἰδότας μηκύνει, λέγων ὅσα ἐν τῷ τοὺς πολεμίους ἀμύνεσθαι ἀγαθὰ ἔνεστιν, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῆς πόλεως δύναμιν καθ' ἡμέραν ἔργῳ θεωμένους καὶ ἐραστὰς γιγνομένους αὐτῆς, καὶ ὅταν ὑμῖν μεγάλη δόξα εἶναι, ἐνθυμουμένους ὅτι τολμῶντες καὶ γινώσκοντες τὰ δέοντα καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αἰσχυρόμενοι ἄνδρες αὐτὰ ἐκτήσαντο, καὶ ὁπότε καὶ πείρα του σφαλεῖεν, οὐκ οὖν καὶ τὴν πόλιν γε τῆς σφετέρας ἀρετῆς ἀξιούντες στερίσκειν, κάλλιστον δὲ ἔρανον αὐτῇ προϊέμενοι.

2 Κοινῇ γὰρ τὰ σώματα διδόντες ἰδίᾳ τὸν ἀγήρων ἔπαινον ἐλάμβανον καὶ τὸν τάφον ἐπισημότατον, οὐκ ἐν ᾧ κείνται μᾶλλον, ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ δόξα αὐτῶν παρὰ τῷ ἐντυχόντι αἰεὶ καὶ λόγου καὶ ἔργου καιρῷ αἰείμνηστος καταλείπεται.

3 Ἄνδρῶν γὰρ ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος, καὶ οὐ στηλῶν μόνον ἐν τῇ οἰκείᾳ σημαίνει ἐπιγραφή, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μὴ προσηκούσῃ ἄγραφος μνήμη παρ' ἐκάστῳ τῆς γνώμης μᾶλλον ἢ τοῦ ἔργου ἐνδιαιτᾶται.

4 Οὓς νῦν ὑμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὐδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον κρίναντες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.

5 Οὐ γὰρ οἱ κακοπραγοῦντες δικαιότερον ἀφειδοῖεν ἂν τοῦ βίου, οἷς ἐλπίς οὐκ ἔστιν ἀγαθοῦ, ἀλλ' οἷς ἡ ἐναντία μεταβολὴ ἐν τῷ ζῆν ἔτι κινδυνεύεται καὶ ἐν οἷς μάλιστα μεγάλα τὰ διαφέροντα, ἦν τι πταίσωσιν.

6 Ἀλγεινότερα γὰρ ἀνδρὶ γε φρόνημα ἔχοντι ἢ μετὰ τοῦ [ἐν τῷ] μαλακισθῆναι κάκωσις ἢ ὁ μετὰ ῥώμης καὶ κοινῆς ἐλπίδος ἅμα γιγνόμενος ἀναίσθητος θάνατος.

XLIV. « Δι' ὅπερ καὶ τοὺς τῶνδε νῦν τοκέας, ὅσοι πάρ-

ere uste izan koldarrago izatea aski dela. Inor mintzatzean ikusten duzuela horren probetxua, eta zer? Luzaz mintza daiteke bat horrezaz, baina zuek ere ongi dakizue, jakin, etsaiaren haizatzeak zer alderdi on dituen. Ez!, egunoro behar duzue hiriaren indarra den-denean ikusi, hori biziki desiratu eta, inoiz handia irizten badiozue, jakizue gizon ausartek, bere eginbeharra zein zen zekitenek, bere egitez errespetagarri zirenek erdietsi zutela hori guztia, inoiz kolpe huts egiten bazuten, horregatik hiriari bere oparirik bikainena eskaintzen ziotelarik, bere adorea ukatu uste izan beharrean. Herriaren alde bizia emanik ezin zimelduzko goresmena eskuratu zuten beretzat; baita hilobirik ederrena ere; ez, noski, orain dautzan hau bakarrik, baizik horien sona hitzez nahiz egiteez beti gogoangarri gordeko duena, era datorkeenero. Lur osoa da, izan ere, gizon prestuen hilobia eta bere herrian hilarriko hitzek gogoratu ez ezen, erbestean ere irauten du haien oroitzapenak gizon bakoitzaren baitan hitzik egin gabe, bihotzean, ez bestetan, joserik. Lehia zaitezte zuek ere haiek bezala eta, zoriona libertatean, libertatea bihoztun izatean datzala sinetsirik, ez zaitezte gerrateen arriskuez gehiegi ardura. Bizia emateko gertuago egon behar dute, noski, bizi-modua guztiz aldatu eta oker dakien arriskuan daudenek eta berebat, porrot egin badezate, mirarik handiena igarriko diotenek ezen ez ondasunak bereganatzeko itxaropenik ez duten ezeukiek. Zeren gizon bihoztunari mingarriago baitzaio ahuleziak berekin duen galera, kementez eta elkarrekiko itxaropenez oraturik sentitu gabe datorkiokeen heriotza baino.

XLIV. Horrenbestez orain hemen zaudeten hil hauen gurasooi ere ez dizuet nik hiletarik joko, baizik bihotz emango. Bizi denak badaki

εστε, οὐκ ὀλοφύρομαι μᾶλλον ἢ παραμυθήσομαι. Ἐν πολυτρόποις γὰρ ξυμφοραῖς ἐπίστανται τραφέντες· τὸ δ' εὐτυχές, οἳ ἂν τῆς εὐπρεπεστάτης λάχωσιν, ὥσπερ οἶδε μὲν νῦν, τελευτῆς, ὑμεῖς δὲ λύπης, καὶ οἷς ἐνευδαιμονῆσαι τε ὁ βίος ὁμοίως καὶ ἐντελευτῆσαι ξυνεμετρήθη. 2 Χαλεπὸν μὲν οὖν οἶδα πείθειν ὄν, ὧν καὶ πολλάκις ἔξετε ὑπομνήματα ἐν ἄλλων εὐτυχίαις, αἷς ποτε καὶ αὐτοὶ ἠγάλλεσθε· καὶ λύπη οὐχ ὧν ἂν τις μὴ πειρασάμενος ἀγαθῶν στερίσκηται, ἀλλ' οὐ ἂν ἐθὰς γενόμενος ἀφαιρεθῆ. 3 Καρτερεῖν δὲ χρή καὶ ἄλλων παίδων ἐλπίδι, οἷς ἔτι ἡλικία τέκνωσιν ποιεῖσθαι· ἰδίᾳ τε γὰρ τῶν οὐκ ὄντων λήθη οἱ ἐπιγιγνόμενοί τισιν ἔσονται, καὶ τῇ πόλει διχόθεν, ἔκ τε τοῦ μὴ ἐρημουσθαι καὶ ἀσφαλείᾳ, ξυνοίσει· οὐ γὰρ οἷόν τε ἴσον τι ἢ δίκαιον βουλευέσθαι οἳ ἂν μὴ καὶ παῖδας ἐκ τοῦ ὁμοίου παραβαλλόμενοι κινδυνεύωσιν. 4 Ὅσοι δ' αὖ παρηβήκατε, τὸν τε πλείονα κέρδος ὄν ηὐτυχεῖτε βίον ἠγείσθε καὶ τόνδε βραχὺν ἔσεσθαι, καὶ τῇ τῶνδε εὐκλείᾳ κουφίζεσθε. Τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγήρων μόνον, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἀχρείῳ τῆς ἡλικίας τὸ κερδαίνειν, ὥσπερ τινὲς φασι, μᾶλλον τέρπει, ἀλλὰ τὸ τιμᾶσθαι. XLV. Παισὶ δ' αὖ ὅσοι τῶνδε πάρεστε ἢ ἀδελφοῖς ὀρῶ μέγαν τὸν ἀγῶνα (τὸν γὰρ οὐκ ὄντα ἅπας εἴωθεν ἐπαινεῖν), καὶ μόλις ἂν καθ' ὑπερβολὴν ἀρετῆς οὐχ ὁμοιοί, ἀλλ' ὀλίγω χείρους κριθεῖτε. Φθόνος γὰρ τοῖς ζῶσι πρὸς τὸ ἀντίπαλον, τὸ δὲ μὴ ἐμποδῶν ἀνανταγωνίστῳ εὐνοία τετίμηται. 2 Εἰ δέ με δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσαι νῦν ἐν χηρείᾳ ἔσονται, μνησθῆναι, βραχείᾳ παραινέσει ἅπαν σημανῶ. Τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χείροσι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἢ δόξα καὶ



askotariko ezbeharretan bizi dela. Nortzu dira, hortaz, zoriontsu? Heriotzarik ederrena suertatu zaienak eta, hauei gaur bezala, bizi bezain dohatsuki hiltzea gertatu, nahiz zuentzat dohakabe izan. Badakit gaitz dela hori zuei sinestaraztea, zeren nornahiren zorionak maiz hauena, zuentzat ere behiala pozbide zirenena, gogaraziko baitizue, eta atsekabea ere horrexek eman ohi baitu, hain zuzen, edukitzen ohitua zegoenaren kentzeak, ez inoiz dastatu gabeko ongirik gabe gelditzeak. Gogor izan behar duzue, halaz ere, oraino haur gehiago izateko adinean zaudetenok, haur berrien itxaropenaz; zeren berriek zenbaiti lehen izan semeak ahantzaraziko baitizkiote eta bestalde hiriarri bi arrazoigatik on egingo: hiria jendez gutxituko ez delako eta segurantzta hoberik izango duelako. Ezina baita semerik arriskatzen ez dutenek haiek galtzeko arriskuan jartzen dituztenek bezain iritzi zuzen eta burutsuak ematea. Adin hori atzean utzi duzuenok, aldiz, pentsa ezazue zoriontsu izan zareten bizitzako zatirik handiena irabazia izan dela eta gainerakoa laburra izango dela, eta poz zaitezte horrelako seme ospetsuak izana. Zeren ohore nahia baita zahartzen ez den gauza bakarra, eta ezertarako on ez den bizitzaren aldian ez da gauzarik ederrena irabaziak metatzea, zenbaitek dioen bezala, ohoreak jasotzea baizik.

XLV. Hemen zaudeten hil hauen semearen nahiz anaiaren borroka ere gogorra izango dela iruditzen zait, zeren hil dena mundu guztiak goreski ohi baitu; zuei, ordea, prestutasunaren erpinera igoagatik, doi-doi iritziko baitizue inork ez hauen kideko, ez eta hauek baino pixka batetz txikiago ere. Zeren bizi denak bekaizkeria baitu arerio; inori trabarik egiten ez diona, aldiz, lehiarik gabeko onginahiez izan ohi baita ohoratua. Baldin zilegi bazait orain alargun diratekeen aipuak ere egitea, goresmen laburrez adieraziko dut guztia. Hona zuen ospea:

ἦς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἀρετῆς περί ἧ ψόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ἦ.

XLVI. « Εἴρηται καὶ ἐμοὶ λόγῳ κατὰ τὸν νόμον ὅσα εἶχον πρόσφορα, καὶ ἔργῳ οἱ θαπτόμενοι τὰ μὲν ἤδη κεκόσμηται, τὰ δὲ αὐτῶν τοὺς παῖδας τὸ ἀπὸ τοῦδε δημοσία ἡ πόλις μέχρι ἡβῆς θρέψει, ὠφέλιμον στέφανον τοῖσδέ τε καὶ τοῖς λειπομένοις τῶν τοιῶνδε ἀγῶνων προτιθείσα· ἄθλα γὰρ οἷς κεῖται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖς δὲ καὶ ἄνδρες ἄριστοι πολιτεύουσιν. 2 Νῦν δὲ ἀπολοφυράμενοι ὃν προσήκει ἐκάστῳ ἀποχωρεῖτε ».

zeuenezko izaeraren beteko gertatzea eta gizasemei ahalik hizpiderik gutxien ematea zuen alderdi onak nahiz txarrak direla bide.

XLVI. Esan dut nik ere legeak agintzen duenez egoki iruditzen zitzaidan guztia; egin zaie ere oraingoz ohore hilei; horien haurrak, bestalde, gaurdanik gazte direino hiriak haziko ditu herriaren diruz, hartara eskaintzen dielarik haiei eta haien ondorengoei bere borroken probetxuzko koroia. Zeren non gizonik prestuenak agintari, han saririk handienak prestutasunari. Zoazte orain, beraz, nork bere ahaidea deitoratu ondoren.

---

Iturburua:

ARTEAGOITIA, Xabier; GOENAGA, Patxi; eta LAKARRA Joseba (apailatzaileak), *Erramu Boneta*. Rudolf P.G. de Rijk-i egindako omenaldia. ASJU/EHU (argitaratze bidean).